

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Рўйхатга олинди:
№ БД – 5111400 – 4.03

2016 йил “9” 01

ЛЕКСИКОЛОГИЯ ФАН ДАСТУРИ

Билим соҳаси:	100 000	- Гуманитар соҳа
Таълим соҳаси:	110 000	- Педагогика
Таълим йўналиши:	5111400	- Хорижий тил ва адабиёт (немис тили)

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2016 йил “22” январдаги “26”-сонли буйруғининг 2-илоvasи билан фан дастури рўйхати тасдиқланган.

Фан дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишлари бўйича Ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгашининг 2016 йил “9” январдаги 1-сонли баённомаси билан маъқулланган.

Фан дастури Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчи:

Исмоилов Ю.Н - ЎзДЖТУ “Немис тили назарияси ва амалиёти”
кафедраси доценти, ф.ф.н.

Такризчилар:

Абдуллаева С.Я. - ЎзДЖТУ “немис тили назарияси ва амалиёти”
кафедраси мудири, ф.ф.н.

Имяминова Ш.С. - ЎзМУ, “Немис филологияси” кафедраси доценти,
ф.ф.н.

Фан дастури Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети Илмий кенгашида кўриб чиқилган ва тавсия қилинган (2015 йил “26” ноябрдаги 4-сонли баённома).

КИРИШ

Ҳозирги замон лингвистикасида лексикология назарий ва амалий жиҳатдан ўзига хос муҳим ўрин эгаллайди. Мазкур дастур Европа Кенгашининг “Чет тилини эгаллаш умумевропа компетенциялари: ўрганиш, ўқитиш ва баҳолаш” тўғрисидаги халқаро меъёрларини назарда тутган Ўзбекистон Республикасининг узлуксиз таълим тизимида чет тилларни ўрганиш бўйича Давлат таълим стандарти талаблари асосида ишлаб чиқилди.

Фаннинг мақсад ва вазифалари

Ўқув фанининг мақсади – талабаларни немис тили лексикологиясининг тилдаги ўрни ва аҳамияти, луғат таркибининг бойиб бориш қонуниятлари тўғрисида, тилдаги сўз тушунчаси, унинг маъно доирасига оид асосий тушунчалар ҳақида билимлар бўйича кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат.

Фаннинг асосий вазифаси – лексик маъноларнинг турлари, уларнинг парадигматик ва синтагматик жиҳатдан ифодаланиши, луғат таркибининг тарихий, худудий, ижтимоий дифференциацияси ҳақидаги билимлар мажмуасини таҳлил қилишга ўргатишдир.

Фан бўйича талабаларнинг тасаввур, билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар

“Лексикология” ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида бакалавр:

- лексикологиянинг лингвистик фанлар ўртасида тутган ўрни, унинг моҳияти, объекти ва предмети ҳақида тасаввурга эга бўлиши;
- сўз, тушунча, маъно атамалари таърифини, сўз маънолари типологиясини, сўзнинг асосий маъноси билан қўшимча маънолар ўртасида боғлиқликни;
- немис тили луғат таркибининг бойиб бориш тенденциялари ва йўлларини;
- луғат таркибининг синонимлар, антонимлар ва омонимларда акс этувчи семантик жиҳатларини;

- хозирги замон немис тили луғат таркибининг ижтимоий - касбий, тарихий – худудий фарқларини;
- немис тили лексикографиясига тегишли асосий луғатлар ва уларнинг турларини.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан узвийлиги

Лексикология ўқув фани таълим тизимида ўта муҳим ҳисобланган узвийлик, услуксизлик, даврийлик тамойилларига асосланган. Узвийлик немис тили коммуникатив компетенциясининг ҳамма компонентларини шакллантиришда фаннинг ички тузилишида барча қисмлар ўртасида фанлараро алоқани ҳисобга олиш орқали таъминланади. Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги, ўқитиш жараёнида илк босқичдан бошлаб амалга оширилади. Лексикология фани бир томондан “Амалий ва назарий фонетика”, “Амалий ва назарий грамматика”, “Немис тили тарихи”, “Герман тилларига кириш”, “Стилистика” каби фанларга асосланса, унинг ўзи “Немис тили адабиёти”, “Таржима назарияси ва амалиёти”, “Матн таҳлили” ва бошқа фанларни ўрганишда асос бўлиб хизмат қилади.

Фаннинг илм-фан ва ишлаб чиқаришдаги ўрни

Лексикология фани ишлаб чиқариш жараёни билан бевосита боғланмаган. Айни пайтда у турли матнларни тўғри тушуниш, бадий, публицистик ва турли соҳаларга оид матнларни немис тилидан ўзбек тилига таржималар қилиш, луғатлар тузиш ва дарслик ҳамда ўқув адабиётлари яратишда, шунингдек илмий лойиҳалар доирасида тадқиқотлар олиб боришда, немис забон кишилар билан мулоқот олиб бориш, немис тилида расмий ҳужжатлар устида ишлаш, дипломатик қабул, чет эл фирмалари билан шартномалар тузиш ва олиб

бориш, хориж билан корреспонденция олиб бориш каби соҳаларда кенг қўлланилиши мумкин.

Хорижий тиларга ихтисослашган таълим йўналишлари бўйича бакалавр тайёрлаш босқичининг ажралмас бўғини сифатида лексикология фани асосий ўрганилаётган (немис) тил умумқасбий фани билан ҳамоҳанг ҳолда, талаба-бакалаврларнинг умумий ўрта таълим мактаблари, академик лицейлар ва касб-хунар коллежларида, нашриёт ва таҳририятларда, меҳмонхона (сервиз), туризм ва илмий муассасалар каби қатор соҳаларда фаолият кўрсатишга ёрдам беради. Бу эса талабаларнинг касбий фаолиятида немис тилини амалий қўллаш малакасини ҳосил қилади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Талабаларнинг лексикология фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор ва замонавий усулларида фойдаланиш, дарсда янги инфорацион - педагогик технологияларни татбиқ қилиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма ва электрон материаллардан, хусусан электрон дарсликлардан ва интернет манбаларидан кенг фойдаланилади.

Ушбу фанни ўрганишда таълимнинг замонавий методларидан, хусусан электрон почта, чат каналлар ва виртуал ҳақиқийликни ўзида жамлаган интернетдан фойдаланиш лозим, яъни электрон ўқув адабиётлар ва маълумотлар банки билан ишлаш, интернет тармоғидан мақсадли фойдаланиш бу каби билим ва кўникмаларни ҳосил қилиш ва ривожлантиришда катта самара беради.

АСОСИЙ ҚИСМ

Фаннинг назарий машғулотлари мазмуни

Фанга кириш

Лексикология лингвистик фан сифатида. Унинг предмети ва вазифалари. Лексикологиянинг илмий ва ўқув фани сифатидаги ўрни. Унинг бошқа фанлар

каторидаги ўрни ва улар билан алоқаси. Фаннинг шаклланиш ва ривожланиш тарихи. Лексикология бўйича асосий илмий қарашлар ва муаммолар.

Ҳозирги замон немис тилида сўз ва унинг маъноси

Сўз тилнинг луғат таркибидаги асосий бирлик ва лексикологияни ўрганишнинг предмети сифатида. Ҳозирги замон лингвистикасида сўз тавсифи. Ҳозирги замон немис тилида сўзнинг асосий белгилари. Анъанавий мантиқ ва тилшунослик нуқтаи назаридан сўз маъноси. Сўзнинг лексик маъноси ва унинг турлари. Сўзнинг семантик структураси. Полисемия - ҳозирги замон немис тилидаги типик ҳодиса сифатида.

Сўз яшаш ҳозирги замон немис тили луғат таркиби бойишининг асосий йўли сифатида

Сўз яшашнинг грамматикага муносабати. Сўз яшашнинг лексикология нуқтаи-назаридан моҳияти. Ҳозирги замон немис тилида сўз яшашнинг турли усуллари ва уларнинг маҳсулдорлиги. Ҳозирги замон немис тилида сўз бирикуви сўз яшашнинг маҳсулдор усули сифатида. Сўз бирикуви турлари, аниқловчили мураккаб сўзлар, бириктирувчи мураккаб сўзлар. Сўз яшаш ва унинг турлари аффиксал ва эксплицит сўз яшаш (суффиксация ва префиксация) ва аффиксларсиз сўз яшаш (трансформация ва конверсия). Мураккаб сўз яшаш усуллариининг ўзига хослиги. Қисқартмалар ва уларнинг турлари.

Сўз ўзлашуви

Чет тили лексикасини ўзлаштириш ҳозирги замон немис тили луғат таркибини ривожлантириш ва бойитишнинг йўлларида бири сифатида. Чет тилидан сўз ўзлаштиришнинг экстралингвистик ва лингвистик усуллари. Ҳозирги замон немис тилида чет тил ўзлашмалари қатламлари: лотин, юнон, француз, итальян, инглиз, рус ва бошқалар. Пуризм ва унинг немис тили ривожига таъсири. Denglish чет тил ўзлашмалариининг ҳозирги лингвистик адабиётлардаги таснифи.

Сўз маъноларининг ўзгариш

Сўз маънолари ўзгаришининг экстралингвистик ва лингвистик сабаблари. Сўз маънолари ўзгаришининг асосий типлари: маъно кенгайиши, торайиши, маъно кучайиши ва ҳ. Сўз маъноларини кўчишининг асосий типлари ва уларнинг ўзига хосликлари. Метафора ва метонимия. Метафорик ва метанимик

маъно ўзгаришининг турли йўллари. Синестезия, синекдоха, эвфемизм, муболаға, гипербола, литота. Метафорик ва метонимик алоқалар мунтазам кўп маънолилик ифодаси сифатида. Сўзларда янги маъноларнинг ривожланиш йўллари.

Фразеология

Фразеология тушунчаси. Фразеология лексикологиянинг бир қисми сифатида. Эркин ва турғун сўз бирикмаларининг белгилари, улар орасидаги фарқлар. Немис тилида фразеологик бирликларни аниқлаш мезонлари. Тилшунослик фанида фразеологик бирликлар таснифи муаммоси. Семантик тасниф, функционал тасниф, лексик-синтактик тасниф, структурал-семантик тасниф. Немис тилида фразеологизм типлари, уларнинг маъно характерлари структураларнинг ўзаро таъсири натижасида пайдо бўладиган компонентларнинг семантик алоқадорлиги (И. И. Чернышева таснифи бўйича). Фразеологик яхлитлик (бирлик) ва уларнинг турлари (идиомалар, жуфт бирикмалар, компоратив фразеологизмлар). Фразеологик бирикмалар. Фразеологик иборалар ва уларнинг турлари (мақол, матал, қанотли сўзлар). Нофразеологик типдаги бирикмалар тавсифи.

Луғат таркибининг семантик таҳлили

Синонимлар. Синонимларни аниқлаш ва тасниф қилиш муаммолари. Идеографик, стилистик синонимлар, территориал худудий дублетлар. Немис тилидаги синонимларининг ўзига хосликлари. Синонимик гуруҳлар тавсифи. Синонимик таркибларни тўлдириш манбалари. Кўп маънолилик ва синонимия. Антонимлар. Қутбий муносабатлар. Қарама-қарши маъноли сўзларни анъанавий тушуниш. Омонимлар. Омонимияни аниқлаш. Омонимларнинг пайдо бўлиш сабаблари. Лексик, лексик-грамматик ва грамматик омонимия. Полисемия ва омонимияни фарқлаш мезонлари.

Луғат таркибининг ижтимоий - касбий дифференциацияси

Ҳозирги замон немис тили луғат таркибини ижтимоий ва касб - кор нуқтаи-назаридан қўлланилиш даражасига кўра фарқлар. Умуммуомала ва ижтимоий буёққа эга бўлган лексика, касб - кор лексикаси, илмий-техник терминология, жаргон ва унинг гуруҳлари, профессионал жаргонизмлар ва арголар. Ижтимоий буёқли лексиканинг турли қатламларининг ўзига хосликлари ва уларнинг тил умуммиллий лексикаси билан алоқадорлиги.

Ҳозирги замон немис тили луғат таркибининг ҳудудий дифференциацияси

Немисларнинг халқ сифатида шаклланиши муносабати билан немис тилининг ривожиди. Маҳаллий диалектларнинг ягона миллий тил тарзида шаклланиши. Германияда миллий адабий тил ва ҳудудий диалектлар. Диалектал лексиканинг ўзига хосликлари ва унинг немис адабий тили луғат таркибининг ривожига таъсири. Немис тилида тил вариантлари. Немис тилининг Германия, Австрия, Швейцария, Люксембург, Лихтенштайнга хос тил вариантлари.

Ҳозирги замон немис тили луғат таркибининг диахроник дифференциацияси

Ҳозирги замон немис тилида неологизм ва архаизмлар. Сўзларнинг эскириши сабаблари, неологизмларнинг пайдо бўлиши. Неологизмларни белгилаш (аниқлаш) муаммоси. Неологизмларнинг ўзига хослиги. Немис тилидаги архаизмларнинг асосий турлари. Историзмлар, семантик архаизмлар, фонетик, морфологик архаизмлар. Архаизмларни қўллашнинг ўзига хосликлари. Ҳозирги замон немис тилида 1990 йилда икки немис давлати бирлашгандан кейинги неологизм ва архаизм муаммолари.

Лексикография

Лексикография ва унинг вазифалари. Турли белгилар ва вазифасига кўра немис тили луғатлари таснифи: тарихий, ҳозирги замон, тўлиқ ва қисқа, умумий ва махсус луғатлар. Бир тилли ва икки тилли, кўп тилли луғатлар. Лингвистик луғатларнинг асосий турлари. Этимология ва тарихий луғатлар. Ҳозирги замон немис тилидаги сўз маъноларини очувчи луғатлар, изоҳли, таржима, терминологик, услубий, синонимик, фразеологик, тематик, диалектологик, чет тил сўзлари ва х. луғатлар. Сўзнинг товуш томони ва имлоси ҳақидаги маълумотларга эга луғатлар: фонетик ва имло луғатлар; Энциклопедик (қомусий), иллюстратив ва айрим соҳа луғатлари тавсифи.

Семинар машғулотларнинг тахминий рўйхати

- Лексикология ва стилистика фанлари ҳамда уларнинг ўзаро боғлиқлиги
- Сўз маъноси ва унинг типологияси
- Сўз яшаш ва сўз яшаш усуллари
- Сўз ўзлашуви ва пуризм
- Сўз маъноларининг ўзгариши луғат таркибининг бойиши ва ривожланиши йўли сифатида

- Фразеология. Эркин ва турғун бирикмаларни фарқлаш усуллари
- Фразелогик иборалар ва уларнинг турлари (мақол, матал, қанотли сўзлар)
- Синоним, антоним ва омонимлар
- Полисемия ва омонимияни фарқлаш мезонлари
- Метафора ва метонимия. Метафорик ва метонимик маъно ўзгаришининг турли йўллари
- Луғат таркибининг экстралингвистик дифференциацияси
- Лексикография ва луғат яратиш услублари

Лаборатория ишларини ташкил этиш бўйича кўрсатмалар

Фан бўйича лаборатория ишлари ўқув режада кўзда тутилмаган.

Курс ишини ташкил этиш бўйича услубий кўрсатмалар

Фан бўйича курс ишлари ўқув режада кўзда тутилмаган.

Мустақил таълимнинг шакли ва мазмуни

Талабага мустақил ишни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шаклларида фойдаланиш тавсия этилади:

- дарслик ва ўқув қўлланмалар бўйича фан боблари ва мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- талабанинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиладиган ўқув машғулотларининг тақдимотини уюштириш ;

- электрон дарслик ва масофавий таълимнинг бошқа хилларидан фойдаланиш.

Мустақил иш учун тавсия этиладиган мавзулар тегишли босқичдаги мавзуларнинг мантиқий давоми бўлиб, талабанинг ташаббусига кўра эркинлаштирилиши мумкин. Ҳар бир босқичнинг ўзига хослигидан ва назарий фанлар хусусиятидан келиб чиқиб мустақил иш шаклан турли даражада ва хилма-хил бўлиши мумкин. Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади.

Тавсия этилаётган мустақил ишларнинг мавзулари

- Тилнинг парадигматик ва синтагматик муносабатлари. Луғат бойлиги парадигматик ҳодиса сифатида
- Сўз маъноси ва унинг турлари. Асосий маъно, лексик ва коннотатив маъно
- Немис тилида сўз яшашнинг энг сермахсул усуллари. Қўшма сўзлар ва аффиксация ёрдамида сўз яшаш.
- Аффиксациянинг лексикографик талқини
- Ўзлашмалар ва уларнинг типологияси
- Пуризм. Немис тили тарихида пуристтик анъаналар
- Ассимиляция ва унинг даражалари
- Метаномия ва метафора қиёслашнинг ўзига хос тури сифатида
- Фразеология. Таржимага мойил ва эквивалент талаб турғун сўз бирикмалари
- Атамалар ва уларнинг лингвистик моҳияти
- Луғат таркибининг диахроник талқини. Архаизм ва неологизмларни диахроник нуқтаи назардан ўрганиш
- Луғатлар классификацияси. Ўзбекистон германистикасида луғатшунослик

Дастурнинг информацион – услубий таъминоти

Лексикология фанини ўқитиш жараёнида интерфаол методлар, педагогик ва ахборот – коммуникация технологиялари кенг қўлланилади. Хусусан, савол – жавоб, муаммоли топшириқлар, гуруҳларга бўлиниб давра суҳбатлари олиб бориш, мунозаралар ташкил қилиниши ва тақдимотлар ўтказилиши кўзда тутилади.

Асосий ўрганилаётган тил (назарий фанлар) фани бўйича амалий машғулотлар ўтказишда талаба ва ўқитувчи ҳамкорлиги муҳим аҳамият касб этади. Талабанинг университет ёки олий таълим муассасаси ахборот ресурс маркази имкониятларидан тўлиқ фойдаланиши, техник лабораторияда мавжуд аутентик матнлардан самарали ҳамда назарий материалларни жамлаган ҳолда хулосалар чиқариш малакаларини шакллантиришга асосий эътибор қаратилади. Амалий машғулотларда ақлий ҳужум, кластер, блиц-сўров, гуруҳ билан ишлаш, инсерт, тақдимот, кейс стади каби усул ва техникалар кенг қўлланилади.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

Асосий адабиётлар:

1. Умархўжаев М. Э. Олмон тили лексикологияси ва фразеологияси. Андижон, 2010.
2. Iskos A., Lenkova A. Deutsche Lexikologie. L., 1970
3. Raschidova D., Kraus I., Jurkova T.A. Lehrmaterial und praktische Übungen zur deutschen Lexikologie. Taschkent, “O’qituvchi”, 1989.
4. Schippan Thea: Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. (Studienbuch). Tübingen, 2002
5. Stepanova M.D., Černyschewa L.I.. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. M., 1986.
6. Lewkowskaja K.A. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Moskau, 1968.

Қўшимча адабиётлар:

1. Исмоилов Ю., Каримов Ш. Немисча – ўзбекча луғат. Тошкент, “Фан”, 2007.
2. Каримов Ш., Исмоилов Ю. Ўзбекча – немисча луғат. Тошкент, “Ниҳол”, 2011.
3. Имяминова Ш.С. Олмон тили лексикологияси. Тошкент, Университет, 2000. (маърузалар матни, олмон тилида).
4. Имяминова Ш.С. Немис тили фразеологияси. Тошкент, “Мумтоз сўз”, 2011.
5. Имяминова Ш.С., Камалова Ш. Немисча – ўзбекча мақол ва маталлар луғати. Тошкент, “Мумтоз сўз”, 2013
6. Умархўжаев М., Назаров К. Немисча - русча - ўзбекча фразеологик луғат. Т., «Ўқитувчи», 1994.
7. Бинович Л.З., Гришин Н.Н. Немецко - русский фразеологический словарь. Изд-во М., Русский язык, 1975.

Интернет сайтлар:

1. www.google.de
2. www.lehrer-online.de
3. www.lexilotte.de
4. www.lexikon.freenet.de/Literaturdidaktik
5. www.literaturcafe.de
6. www.fachdidaktik-einecke.de/
7. www.paperball.de

